

Đorđević, evidentno metafizika dolazi prije fizike. Takođe, samo u njoj, kao izolovanom ostrvu, „ne-mjestu“, unutar krute i sirove svakodnevnice, susrećemo se licem-u-lice sa drugim ljudima. Susrećemo i njihovo i naše istinsko lice. Samo u njoj smo „pred i sa ljudima“ (78), ravnodušni a zainteresovani, opušteni a ustreptali, nadmeni a iskreni, uhodani a nepredvidljivi, upristojeni a razbarušeni, samo svoji a otvoreni za sve. Samo u njoj, bježeći od stege „terora prečistih ustanova“ (93) svih ostalih institucija, u njenom jedinstvenom *Stimmung*-u stojimo pred drugim čovjekom kao Drugim. Samo u kafani, još uvijek, naša čula mirisa i ukusa imaju svoj simposion, samo još u njoj imamo potpuni čulni doživljaj nepatvorene stvarnosti.

Miljenica, zbirnica, biblioteka i čitaonica, pozornica i bina, agora i ring, ustanova kulture i majčica demokratije, jedina institucija koja svoje poslenike „nikad neće izdati i koja ništa neće tražiti zauzvrat“ (47), nalazi se u samrtnom ropcu. Uprkos tome, Đorđević kao i svaki istinski netrenik ne može da zamisli da će se

taj osobeni i dostojanstveni život, ugasiti nebrigom, ne samo onih koji je načinom života mimoilaze, već i onih koji jesu ona, u svom najljudskijem, „božanskom“ liku. Boemija i kritika, stvaranje i uzdizanje, društvena stega i emancipacija, gostoprimitstvo i otvorenost, mističnost mita i nepatvorenost istine, izuzetnost i neponovljivost, posljednja oaza i jedino utočište, navada i sloboda. Zar je „nikotinski turizam“, zar „digitalna“ kafana, posljednja šansa za opstanak institucije u kojoj su osnovane sve druge institucije? Zar bez navedenog može da egzistira čovjek kao pojedinac i čovječanstvo u cjelini? Da li sa prijetnjom nestanka kafane izostaje i posljednji čovjeka dostojan odgovor Pitiji? Đorđevićev prikriveni odgovor je resko: NE. Tačnije: NEĆE. Zbog samog čovjeka. Kafanski „neprotestantizam“, duh koji ne priznaje računске i instrumentalne špekulacije, otvara prostor onom najdubljem, najiskrenijem, najuzvišenijem u čovjeku. DA!

Drago Perović

UDK 321.6/.8"19/20"

Zoran Vidojević, *Porazi i alternative / pretnja pustoši i etika otpora*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2015.

Obavezujući se da naučnoj javnosti predoči pletivo svojih razmišljanja, i ujedno ukaže na kamen spoticanja teorijske misli u vremenu koje je rezervisano za neku novu sagu o ljudskom rodu, koje je i samo dobilo svoje surogate odustvom volje da učestvuje u rješavanju svoje budućnosti, knjiga Zorana Vidojevića, više je nego poručeni rukopis u ovim „bolnim vremenima“. Saglasno izrečenom, autor pita svog vjernog čitaoca „pa gdje su se zagubile naše nade“? Reklo bi se, da su se riječi zebnjenadvile nad sudbinom savremene civilizacije, jer svi do jednog, proživljavamo posledice gordosti onoga

što je izraslo nad odrom davno već zaboravljenog čovjeka. Postmoderna civilizacija kao epohalna „pobjegulja“ iznevjerila je i poslednju vjeru u svjetski poredak. Pošto je istorija „otkupljena“ u ime odabranih i superiornih naroda, šta preostaje onima koji više ne mogu da rezervišu i kupe kartu, ne za biznis, već za ekonomski perifernu zonu? Da li su zbog svoje tehničke nemoćokovani i čekaju da ih novi konkvistadori opismene i prozelitsvo proglase za najveće dostignuće? Čini se, da se na ovoj duhovnoj podlozi tvorila i teorijska raskoš Zorana Vidojevića. Njegov narativ izbjegava potrošnu dopadljivost

zbog teorijske polemichnosti, ali iznad svega, zavrijeđuje pijetetod svih onih disidenata koji nisu naviknuti na „duhovnu situaciju vremena“ (K. Jaspers).

Ako ovlastimo sebe u ulozi „korektora“, mogli bi reći da je ovaj rukopis namijenjen onima koji se u životnim situacijama oslanjaju na zavještanja antičkog mislioca Platona. To nas navodi na stav da je *mit o pećini* postao pravilnost „liberalne koterije“ koja bez obzira na privlačnost ovlašćenih stranica političke misli o njihovoj „otvorenosti“, postaje tijesna i napeta prema svemu što se oglušilo o njevoj *imperijalnoj higijeni duha*. Na stranicama ove knjige, čitalac je pozvan na antičku agoru, na kojoj će prisustvovati antropološkim susretima bogate filozofske i sociološke analekte. U njoj svi do jednog, poput drevnih eremita, ti duhovni i filozofski gorostasi uronjeni u teorijsku molitvu i čin ispovijedanja, traže od svih nas da se vratimo na izvore svoje egzistencije i „ontološke galije“ usmjerimo ka drugim „diskurzivnim lukama“. Egzistencijalisti bi dodali da je ovaj rukopis novo čitanje Sartra (*Mučnine*) a književnici da je ljudski rod stigao na vrata Danteovog *Pakla*, a samo odabrani čekaju red za *Čistilište*. U toj sinesteziji i teorijskom vezivu knjige *Porazi i alternative / pretnja pustoši i etika otpora*, moguće je pronaći mnoštvo aluzivnih primjera koji govore o njevoj komunikativnosti i jednoj formi doksografije. Reklo bi se, da je knjiga svojevrzni sociološko-filozofski scenarij briljantnog filmskog ostvarenja mađarskog reditelja Bela Tara (*Torinski konj*) gdje je motiv psihičkog spoticanja njemačkog filozofa Ničea, ogledalo duhovne hromosti i defetizma današnjeg čovjeka. Ipak, autor vjeruje u oporavak čovječanstva, iako je, možda ono izgubilo vjeru u sebe. Te hridi i moralne ruševine za Zorana Vidojevića ne predstavljaju razlog da opozove naučnu misao i skloni je i smjesti na rafove istorije. Stoga, ovo djelo treba čitati kao reviziju Odisejevog „putešestvija“, odnosno subjekta Mode-

rne. Tako će autor, pozvati na dijalog Hajdegera i reći: „Hajdeger je smatrao da je suštinsko mišljenje samo po sebi činjenje i da protiv dominantne uloge nauke u oblikovanju modernog sveta i onog što važi za napredak ne treba ništa činiti, nego da treba sačekati trenutak za osvješćenje kada se takav svet u svojoj pustoši ruši“ (14). Iako su, primjetne primjese interdisciplinarnosti, knjiga nadasve, obiluje simboličkim kapitalom autora koji je uočljiv u njegovoj zavidnoj stvaralačkoj zadužbini. Jasno je, da je savremena nauka poput „ranjene zvijeri“, koja je nakon „savršenog zločina“ (Ž. Bodrijar) u ime progresa (ne)svjesno uhvatila sebe u zamke „etičke pustoši“. Taj se kaleidoskop reflektovao i na druga područja ljudskog duha, a posebno na dašanje geopolitičke igre na „velikoj šahovskoj tabli“ (Z. Bžežinski). U ime tog obećanog progresa *liberalno-demokratske ideologije*, koja će pripremiti kroz poznate forme *neoliberalne šok terapije* „nikad dovoljno spremne rekonvalescente socijalističkog udesa“, mnogi „dioničari“ tog društveno-ekonomskog stanja su pohrlili da postanu dio kapitalističkog svijeta, tačnije, njegove pozornice i replike za žrtve suptilnijeg kolonijalizma. Ironija kuca na vrata i kaže: „od starosjedilaca i vlasnika duhovnog i tradicionalnog kapitala, postali su izgnanici na duhovnoj provinciji“. Na šta nas upućuje autor? Kod njega jeprimjetan raskid sa neoliberalnim savezništvo, koji za njega predstavlja samo antičku insinuuaciju „Trojanskog konja“. Autor „depersonalizuje“ i traži abdikaciju (neo)liberalizma sa teorijskog trona i u njegovoj „gordosti“, u dosluhu sa Horkhajmerom, vidi totalitarne navike koje je imao i prognani fašizam. Autor opominje, da je narativ o slobodnom tržištu zavodljiv, posebno kada je riječ o njegovoj neoliberalnoj verziji koja kroz diktirani advertajzing piše *Manifest* za jedno novo postmoderno društvo.

Ovdje je zahvalna izdašna elaboracija autora o postsocijalističkim etapama dru-

štvenog razvoja. Za kolege od struke, zahvalno je otvaranje „prašnjavog kovčega“ društvenog uređenja koji bi poslužilo u današnjem „hronocidu“, kada se prošlost sveti i „za sobom vuče umornu budućnost“ (M. Epšetejn). Prihvatajući i pozivajući se na konsultanske usluge, koje su nalagale u sferi ekonomije prisilnu privatizaciju, postsocijalistička društva su od razbijenog mozaika etatističkog uređenja društvenog ambijenta, stvorila preduslove za „kapitalističke dendije“ i dopunjeno izdanje Hakslijevog romana *Vrtli novi svet*. Upitno je, da li se u distopijskom društvu može govoriti o nekom alternativnom obliku koji će smijeniti neoliberalnu hostilnost. Postmoderna je zagospodarila čovjekovim nadama, navikavajući ga na oskudnost životnog smisla. Težište današnje tržišne meritornosti, autor provjerava kroz niz kulturnih i ekonomskih formi koje sadrže u sebiniti ciklički teorija, ali za razliku od njih, nude jedan novi heuristički momenat koji čeka da bude priznat i verifikovan od strane nove *Lige naroda*. Paradigmatična su zapažanja da se pomenute alternative neoliberalnom kapitalizmu mogu prepoznati u *državno-korporativnom kapitalizmu*. „Nije to, objasniće autor, ovovremeni *New deal*, ali jeste kapitalizam, koji karakteriše pojačano intervenisanje države u privredne, a još više u finansijske tokove radi smanjivanja njihovih poraznih učinaka... Ipak: „Taj oblik kapitalizma ne donosi ništa bitno novo, ne dira u svetski sistem velikih nejednakosti između bogatih i siromašnih na lokalnoj i regionalnoj, niti na globalnoj ravni, ne dovodi u pitanje odnose eksploatacije i strukturu moći. Razlikuje se od neoliberalnog modela time što je *manje brutalan* i što se oslanja na realnu, a ne na virtuelnu ekonomiju, pa je neka vrsta alternative veoma skromnog domašaja“ (47). Drugi model je *liberalno-etatističko-ekspertski kapitalizam* koji vraća vjeru u nacionalnu državu. Uputno je pratiti istorijska prelamanja liberalizma i državnog intervencionizma na koja autor

ukazuje, jer su obje strane imale jasnu jurisdikciju uticaja i dozvoljavale su u interregnumu međusobnu sardanju. Neoliberalizam je naizgled, sumnjičav i hirovit kritičar državnog intervencionizma, ali u času „velike depresije“ računa na državni protekcionizam. Ta kontradiktornost je potvrđena na primjeru balkanskih država, kada *nove elite* nakon svojih ekonomskih nestašluka i bankrota, očekuju državno pomilovanje i zaštitu od njihove iracionalnosti. U svojinskom času globalizacije i informatičke ere, za zemlje koje pripadaju tom *Trećem, Četvrtom* ili *svijetu haosa*, autor zbog svoje brižljivosti, vidi društvenu i moralnu provaliju za sve one koji se ne snađu i ne izbjegnu posledice surovog kapitalizma. Za treći model *socijalnu državu*, Zoran Vidojević izdvaja sledeće komponente: „Bitne karakteristike tog modela su: mešovito vlasništvo uz dominaciju korporativne svojine, koja se postepeno podružljava, moderna socijalno-tržišna privreda, visoko oporezivane profita, institucionalizovana pomoć materijalno najugroženijim grupama, kao i pripadnicima šire kategorije siromašnih, jačanje javnih službi, razvijen sistem zaštite ljudskih prava i sloboda, velika ulaganja u naučno-tehnološki razvoj, participativna i predstavnička demokratija, dosledno sprovedena podela vlasti. Danas je on, sem u nekoliko zemalja (pre svega u Norveškoj i Finskoj), u ozbiljnoj krizi, uglavnom upravo zbog udara neoliberalnog kapitalizma na njegove tekovine, kao i zbog efekata globalizacije, koji potkopavaju njegovu materijalnu osnovu] ... [(pre svega posredstvom jeftinije robe novih 'svetskih igrača' na tržištu zapadne Evrope). U svom najrazvijenijem obliku on sadrži i određene potencijale modernog socijalizma“ (49). Četvrti pristup koji je stekao povjerenje u rješavanju neoliberalne krize je „socijalizam kao radikalna alternativa“ (49), koji, iako budi uspomene na pređašnje stanje nudi novi okvir društvenog uređenja. Tako autor rehabilituje stare uspomene ali sa znatnim

primjesama teorijskog doradivanja. Taj model se dalje razlaže na *novi socijalizam* i na *integrativno-samoupravni socijalizam*. Prvi kao amalgam provjerenih vrijednosti socijalizma i liberalizma podrazumijeva praćenje onih tragova koji će dovesti do ukidanja svih oblika nejednakosti, otuđenja i uspostavljanje društvenu ataraksiju. Zoran Vidojević uočava utopijske dimenzije ovog pristupa ali na osnovu sabirnog iskustva predlaže, da se dosadašnja ranjivost socijalizma nađe stepenom razvijenosti, informatičkim tehnologijama i izraženim političkim subjektivitetom građana. *Integrativno-samoupravni socijalizam* podrazumijeva sintezu države i društva, to je model anticipiranja i završna faza restitucije ka uspostavljanju novog socijalizma (51). On nije čuvar neporecive istine o nepogrešivosti i statičnosti višedecenijskog „bliskog rođaka“, već naprotiv, podstiče razvoj i daje autonomiju svim društvenim sferama. Sledeća forma za prevazilaženje neoliberalnog kapitalizma, prepoznata je u *državno-korporativno-tehnokratskom socijalizmu* koji ima sličnosti, kako kaže autor, sa *liberalno-etatističko-ekspertskim kapitalizmom*. „U takvom socijalizmu država bi imala vlasništvo nad strateškim delom društvenog bogatstva, ali ne bi upravljala njime, nego bi to činili kompetentni mendažerski timovi, pri čemu bi ona regulisala privredne tokove i oštrom intervencijom smanjivala nepodnošljive i razorne društvene nejednakosti. Svakako, u tom modelu društva pitanje institucionalizacije stvarne demokratije odlazi u drugi plan. No, ono je već dugo od drugorazrednog značaja i u zemljama njenim 'kolevkama'“ (53). Ovaj model i pored svoje autoritarnosti predstavljao bi snažnu podršku reindustrijalizaciji i otporu neoliberalnom kapitalizmu.

Trenutno stanje je nestabilno i trusno područje koje ne vodi direktno u „obećani kapitalistički raj“. Moguća su i desna radikalna skretanja koje predočava autor i predlaže teorijsku ravan *državnog kapitalizma*

i *državnog socijalizma*, odnosno, sinkretizam socijalnih funkcija, neophodnu reparaciju zbog negativnog disperzivnog učinka društvene transformacije i ograničenje krupnog kapitala. U ovom narativu ima mjesta i za *religiozno-svjetovni socijalizam*, sa ciljem obnavljanja socijalne pravde. Libija je bila eklatantan primjer takvog socijalizma.

Na osnovu dosadašnjeg toka analize, možemo reći, da su teze Zorana Vidojevića zapravo uvod u teorije besklasnog društva, pa tragajući za istim, podsjeća naučnu javnost na potrebitost ukidanja svakog vida eksploatacije, kao i potrebu supstituisanja profita i tržišne ekonomije – *Burdijeovom ekonomijom sreće*. On predlaže set mjera i ekonomskih aktivnosti koje bi dovele do kolaboracije društvenog sistema. Na paleti razvoja, vidljive su etape suverenizacije, reindustrijalizacije, ukidanje svojinskog monopola, uspostavljanje etike rada i sl. Na suviše neopomene o uspostavljanju liberalno-demokratske kulture i režima, autor s pravom negoduje na ona mjesta i kategorije na koje se pozivaju prvaci zapadne političke misli. Misli se na S. Hantingtona i njegovu skicu za stvaranje *Demiterne* odnosno demokratske internacionale. Ta vizura i prenebregavanje problema koje izaziva liberalna demokratija van svojih matičnih granica, dovoljan su povod za svakog budnog sociologa da ne pristane na saglasnost sa novonastalim „obojenim revolucijama“ koje za sobom ostavljaju marionetske režime. Pitanje koje traži svoj odgovor, slijedi logiku raspleta kada ovlašćuje sumnju u transformacijske omške koje su nastale kao rezultat neuspjelih društvenih promjena. Da li je bolje učestvovati u tom lokalnom sitkomu ili je bolje biti zatočenik obojenih revolucija na Bliskom Istoku, u kojima se rodio novi fundamentalizam dovođenjem na vlast radikalnih sunitskih režima? Svakako je zanimljiv *teorijski detant* Zorana Vidojevića sa Faridom Zakarijem, danas pored nezaobilaznih H. Kisindžera i Z. Bže-

žinskog, najistaknutijeg predstavnika zapadne spoljno političke filozofije i geopolitičkog predviđanja. U djelu *Budućnost slobode*, Zakarije se distancirao od (neo)liberalne demokratije koja se „izvozila“ van granica Sjedinjenih Država. Presudno je navesti, da je po njegovom mišljenju kapitalizam na tlu zapadnih država imao „stalnu regulaciju“ (77), a van njihovih granica izrazitu deregulaciju. Kao najveću vrijednost zapadne civilizacije Zakarije ističe *ustavni liberalizam*.

U poglavljima ove knjige našlo se mjesto i za reviziju propasti bivše Jugoslavije u kojima dominiraju snažni tanatopolitički sadržaji. Ne zadržavajući se na ovlašnim komentarima, autor kao da daje novi sadržaj za preambulu promjene istorijskog revizionizma i današnjeg negacionizma koji osporavaju „kutak sjećanja“ i samu kulturu sjećanja na bivšu Jugoslaviju. Na talasu ovih razmatranja otvorila su se nova polja na kojima je autor vizionarski iznosio svoje ideje osuđujući propagandne vihore instrumentalizacije religije, politike, tolerancije, revolucije. Složićemo se sa autorom, da je danas potrebna jedna revolucija duha, koja će oplemeniti ljudski rod i nivelisati i utišati današnju globalnu krizu. U korak sa tim promjenama išlo bi i redefinisanje postulata marksizma i novog kritičkog humanizma, posebno u potrošačkom društvu postmoderne epohe. Neophodno je ispraviti greške i „umišljenost“ ranijeg marksizma i ukazati na nove istorijske gabarite te teorije. Takav marksizam je i protivteža galopirajućoj globalizaciji. „Potencijalni subjekt progresivnih i suštinskih sistemskih promjena može se oformiti samo u smislu i klasnog i *transklasnog subjekta*, koji kao masovan pokret potiče iz redova emancipatorskih, za te promene svim bićem zainteresovanih, znalačkih, inovativnih i poštenih ljudi ... *Potrebno je proširiti upotrebu pojma eksploatacije kao jednog od nosećih pojmova Marksove teorije revolucije, ali i uvideti da ima još gorih oblika čovekove degradacije nego što je eksploatacija*“

(345). Ovo je ujedno i poziv ljevici da izađe iz sjenke kapitalističke samovolje i zauzme mjesto koje joj po pravu pripada. Ona mora prepoznati zloupotrebu svoje istorijske misije. Zanimljiv je osvrt Zorana Vidojevićana metamorfoze komunističkih partijau forme *socijaldemokratije*. „Većina tih partija u Evropi, posebno u postrealsocijalističkim zemljama, napustilo je svoje staro ime i sebi pripisalo naziv 'socijaldemokratska' i 'socijalistička'. Promena naziva sama po sebi malo šta znači. To može da bude, a najčešće i jeste politički 'premaz'. Čak i da se pretvore u partije čije biće odgovara novom imenu, to ne znači da time zaista postaju snaga koja donosi izlaz iz istorijskog regresa, pogotovo što ni stare socijaldemokratske partije nemaju sposobnosti za tako nešto ... (354)“. Partije ljevice moraju se probuditi iz udobnosti sna u koji su utonule poslednjih decenija i stati na braniku slobode. Te vrijednosti je moguće ostvariti u uspostavljanju *novog socijalizma*. Njen povratak na političku scenu je više nego potreban u vremenu kada Evropa postaje grotno neokolonijalizma. Ovdje kao da su pozvane riječi Dijega Fuzara: „Ideja o Evropi demokratizovanih nacionalnih država, slobodnih i jednakih, u kojima se poštuju nacionalne kulture i tradicije, etničke i religiozne zajednice, danas je postala nemoguća zbog finansijalizacije starog kontinenta, zbog nametanja isključivo kulture tržišta i podređivanja suverenih naroda vojnoj hunti ekonomskog tipa koja je svojstvena finansijskoj diktaturi ... Bez preterivanja, zato je moguće obratiti se narodima koji ulaze (ili će ući) u evrokratski kriminalni projekat, rečima iz Danteovog Pakla: 'Vi što ulazite, ostavite svaku nadu'“ (Fuzaro). I na samom kraju, ono što bi bio sociološki zavjet u ovom bogatom i teorijski inspirativnom djelu, jeste težnja Zorana Vidojevića da ljudskom rodu povrati vjeru u *etiku odgovornosti* i „metafiziku blage vijesti“ (A. Dugin).

Predrag Živković